

*Кузьмин В.М.,**к.е.н, доцент,**доцент кафедри економіки підприємства,**Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу**Сусяк Х.В.,**студентка,**Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу*

СТРУКТУРУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Анотація. У статті висвітлено структуру потенціалу територіальної громади. Приведено основні структурні складові інтелектуального потенціалу громади. Окреслено інституціональне середовище для ефективного використання потенціалу територіальної громади.

Ключові слова: територіальна громада, структура потенціалу, інтелектуальний потенціал, інституціональне середовище, цілі, ефективність.

Постановка проблеми. У сучасних умовах становлення громадянського суспільства вимагають удосконалення методи і технології управління територіальними громадами. Будь-яка громада, визначаючи цілі розвитку і функціонування, оцінює можливості їх реалізації на основі свого потенціалу. Вирішення завдань визначення потенціалу територіальних громад сьогодні є одним з основних чинників їх ефективного управління, викликане необхідністю адаптації до нових умов діяльності (об'єднання і децентралізації).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час у науковій літературі немає єдиних підходів до визначення потенціалу територіальної громади. В теорії менеджменту дане поняття більш повно розроблено для бізнес-організацій.

І. Ансофф у класичній праці «Стратегічне управління» [1] сформулював таке розуміння поняття потенціалу організації: «Потенціал для досягнення цілей організації в майбутньому є одним із кінцевих продуктів стратегічного управління. Стосовно фірми цей потенціал полягає зі сторони «входу» – з фінансових, сировинних і людських ресурсів, інформації; зі сторони «виходу» – виробленої продукції і послуг, випробуваних із точки зору потенційної прибутковості; з набору правил соціальної поведінки, дотримання яких дозволяє організації постійно добиватися своєї мети». У названій праці І. Ансофф детально розкриває сутність функціонального, організаційного, управлінського потенціалу, проте у властивий йому манері не дає чітких визначень, щоб не звужувати цих понять.

Довідник зі стратегій бізнесу [2] наводить таке визначення поняття потенціалу підприємства: «Потенціал підприємства (соціально-економічний потенціал підприємства) – сукупність ресурсів і можливостей підприємства, які визначають перспективи його діяльності при тих або інших сценарних варіантах зовнішніх умов. Представляє собою взаємозв'язану сукупність техніко-технологічного, майново-фінансового, товарно- і ресурсно-ринкового, науково-дослідного та інших видів потенціалу».

Універсалізм менеджменту дозволяє більшості положень менеджменту організацій в значній мірі трансформувати для управління територіальними громадами.

Питання визначення потенціалу адміністративно-територіальної одиниці є вкрай актуальним, оскільки потенціал є

однією з основ формування системи цілей розвитку територіальної громади, а постановка цілей є вирішальним фактором ефективності управління розвитком території.

Мета статті полягає у дослідженні структури потенціалу територіальної громади з позицій ефективного управління її розвитком та функціонуванням.

Виклад основного матеріалу дослідження. В централизованій плановій економіці потенціал території визначався тільки ресурсним потенціалом, а поняття ресурсного потенціалу збігалось з поняттям ресурсів, в основному природно-сировинними, фізичними, людськими та фінансовими ресурсами. Питання природно-ресурсного потенціалу територій на відповідній науковій основі детально розроблені ще в часи планової економіки [3]. Проте величина ресурсного потенціалу визначається не тільки кількісними характеристиками відповідних складових ресурсів, але й характером їх взаємодії.

Спосіб взаємодії ресурсних складових формує і підвищує ресурсний потенціал території, а результат їх взаємодії дає нові якісні характеристики ресурсів.

Проте складові ресурсів самі собою не почнуть взаємодіяти, доки не будуть приведені в дію раціонально та цілеспрямовано. Таким механізмом, здатним привести в дію всі ресурси, є менеджмент, його якісні й організаційні основи, закладені в структурі управління, організаційній культурі, компетенціях персоналу, інноваційності персоналу й управління, які сформовані в територіальних органах управління, установах, організаціях і підприємствах територіальної громади та складають організаційний потенціал території.

Ресурсний та організаційний потенціал формують стратегічний потенціал території. Проте при переході до ринкової економіки, трансформації території у відкриту систему необхідні механізми й інструменти адаптації до постійних змін зовнішнього середовища, ефективної дії на зовнішні чинники та відповідного реагування на фактори зовнішнього середовища, які формують ринковий потенціал території.

Ринковий потенціал повинен бути виділений у структурі потенціалу території як здатність суб'єктів територіальної громади продукувати і реалізовувати конкурентоздатну продукцію та збільшувати свій вплив у зовнішньому середовищі. У такому контексті ринковий потенціал території необхідно розглядати як поняття, що враховує можливість забезпечення ефективного взаємозв'язку і взаємодії внутрішнього та зовнішнього середовища території, а також здатності оновлення (розвитку) у зв'язку зі змінами зовнішнього середовища. Тому розвиток цього потенціалу є необхідною умовою не тільки успішного функціонування в ринковому середовищі, але, власне, і розвитку території.

Сучасна теорія менеджменту до ресурсів території відносить людські, природно-сировинні, фізичні (матеріальні),

фінансові та інші ресурси. Слід зауважити, що в теорії менеджменту ресурси – це те, що безпосередньо поступає на «вхід» системи, їх можна визначити як активний потенціал ресурсів (використовується з певними результатами).

Крім того, є і пасивний ресурсний потенціал, який може бути реалізований при відповідній його трансформації соціально-економічною системою територіальної громади при зміні потреб у зовнішньому та внутрішньому середовищі території. Для територіальних громад можна визначити такі основні елементи ресурсного потенціалу:

- людський потенціал – чисельність населення, професійний і кваліфікаційний склад працездатного населення, їх інтелектуальний рівень і здібність до навчання й розвитку, можливості для навчання та підвищення кваліфікації персоналу;

- природно-сировинний потенціал – створені природою матеріальні ресурси, доступні для використання на рівні сучасних або майбутніх технологій;

- фізичний потенціал – створені людиною елементи соціальної та промислової інфраструктури, виробничі потужності, енергетичний потенціал (у зв'язку зі зростаючим його значенням можна розглядати як окремий потенціал) тощо;

- фінансовий потенціал – обсяг можливих власних фінансових ресурсів юридичних і фізичних осіб, які можуть бути залучені в обіг (включаючи банківський, фондівий, іпотечний ринки) та обсяг можливих залучень із зовнішнього середовища: кредити, позики, іноземна допомога;

- техніко-технологічний потенціал – рівень упровадження сучасних досягнень науково-технічного прогресу і технологій в основних галузях функціонування території;

- інформаційний потенціал – можливий обсяг інформації про внутрішнє та зовнішнє середовище території, джерела

інформації й технічні можливості її отримання, обробки, передачі та використання.

Організаційний потенціал території – організаційна здатність ефективної трансформації суб'єктами територіальної громади ресурсного потенціалу: управління, структура, організаційна культура, інновації, інноваційність персоналу та його компетенції.

При переході до ринкових відносин великого значення набуває ринковий потенціал – здатність до розвитку в ринковому середовищі.

Ринковий потенціал територіальної громади можна структурувати таким чином:

- підприємницький потенціал – наявність підприємницьких структур і приватних осіб, які здатні до інновацій у різних сферах діяльності і можуть забезпечити зростаючі потреби споживачів на внутрішньому та зовнішньому ринках;

- маркетинговий потенціал – можливості формування попиту на продукцію територіального соціально-економічного комплексу на внутрішньому і зовнішньому ринках, рівень маркетингових досліджень, імідж і бренд території;

- потенціал стратегічних цілей – системний потенціал для визначення і досягнення цілей розвитку території в майбутньому. Слід зауважити, що для досягнення одних перспективних цілей потенціал території, як сукупність можливостей, буде високий, для інших – низький. У той же час існує й інша взаємозалежність: досягнення одних цілей може привести до приросту потенціалу території, інших – до зменшення потенціалу або навіть руйнування окремих складових потенціалу.

В умовах сучасної економіки (нової економіки, економіки знань) основним джерелом успіху (досягнення поставлених цілей) стає сукупність знань, досвіду, навиків конкретних осіб,

Рис. 1. Основні складові інтелектуального потенціалу територіальної громади та елементи їх взаємодії

зв'язки та взаємодія між ними, так званий інтелектуальний потенціал (ІП).

Найбільш ємне узагальнене визначення інтелектуального потенціалу сформовано В.П. Петренком: «Прогнозована інтегральна здатність особи чи групи осіб (персоналу організації, підприємства, населення територіальної громади, регіону, країни, нації, людства) до створення нових духовних та матеріальних цінностей» [4, с. 72].

Проте інтелектуальний потенціал територіальної громади має специфічні особливості. Для територіальних громад стан досліджень в області ідентифікації, оцінки і управління інтелектуальним потенціалом знаходиться на початкових стадіях і вимагає деталізації.

Для окреслення основних складових інтелектуального потенціалу територіальної громади доцільно застосувати підходи, які використовуються для структурування інтелектуального капіталу ділових організацій. Такий підхід доцільний ще з позицій оцінки інтелектуального потенціалу, так як створюються умови для адекватних методів оцінки як потенціалу, так і капіталу, і можна буде оцінити ступінь використання потенціалу в капіталі.

Більшість провідних теоретиків і дослідників інтелектуального капіталу організації структурують на три основних частини. Т. Стюарт [5] виділяє людський капітал, організаційний капітал, споживчий (клієнтський) капітал. К. Свейбі [6] ще в 80-х роках минулого століття зробив поділ на такі три групи: індивідуальна компетенція, внутрішній структурний капітал, зовнішній структурний капітал. Зміст приведених складових інтелектуального капіталу організації в приведених авторів практично тотожний. Так, згідно К. Свейбі:

- індивідуальна компетенція (людський капітал) – знання, досвід, кваліфікація, уміння і навички;
- внутрішній структурний капітал (організаційний капітал) – патенти, концепції, ноу-хау, комп'ютерні та адміністративні системи, структура, організаційна культура;
- зовнішній структурний капітал (споживчий, клієнтський капітал) – відносини організації з ринком, тобто з клієнтами, постачальниками, конкурентами, бренд, торгові марки, імідж організації.

Для територіальних громад структура складових інтелектуального потенціалу, як і їх взаємодія, є більш складною, ніж для ділових організацій, відповідно, ускладнюються зв'язки між структурними елементами, але за основу досліджень доцільно взяти структуру інтелектуального капіталу ділових організацій.

Таким чином, основними структурними складовими інтелектуального потенціалу громади є людський, організаційний та споживчий потенціали. Але інтелектуальний потенціал громади є не простою статичною сумою приведених структурних елементів, а динамічним результатом їх взаємодії, причому механізми взаємодії та їх елементи постійно еволюціонують з розвитком інформаційних технологій.

Основні складові інтелектуального потенціалу територіальної громади та елементи їх взаємодії зображені на рис. 1.

Слід відмітити, що взаємодія відбувається не тільки між основними складовими інтелектуального потенціалу, але всередині цих складових. Наприклад, обмін знаннями (людський капітал) сприяє розвитку довіри – основи ефективної взаємодії між членами громади на майбутнє.

Одним з таких обов'язкових елементів взаємодії між членами громади є формування і обмін знаннями членами громади з питань майбутнього розвитку громади, теоретичних і прак-

тичних засад розробки і реалізації стратегії розвитку громади. Слід відмітити, що людський ІП громади є першоосновою формування інтелектуального потенціалу громади, так як кожен член громади є носієм певного ІП і є потенційним учасником формування інших складових ІП громади.

Особливо актуальним є формування знань молодого покоління громади щодо майбутнього громади та її розвитку, зокрема, у школі необхідно організувати факультативи чи уроки зі стратегічного планування та управління в громаді, вивчення стратегії розвитку громади, формування в учнів власного бачення розвитку громади (конкурс: громада через 10 років, що я б зробив на посаді голови тощо).

Інші члени громади здобувають знання в інтерактивному режимі: в процесі участі у визначенні бачення майбутнього громади, стратегічних цілей, вирішення окремих проблем громади.

Важливо забезпечити вільний обмін знаннями, для цього доцільно забезпечити зацікавлену участь всіх членів громади у вирішенні питань розвитку громади, зокрема освіти, культури, підприємництва тощо.

В сучасних умовах, коли значення ІП в загальному (системному) потенціалі зростає, зрозуміло, що саме розвиток ІП повинен забезпечити розвиток громади (економічний, соціальний, духовний та ін.) і безпеку громади (протидію реальним і потенційним загрозам). Слід відмітити, що в ІП громади завжди присутня стратегічність, так як громади (деякі вже сотнями років) забезпечують функціонування і розвиток. Проте ця стратегічність була і є переважно в неявному виді. Структурування ІП і визначення елементів взаємодії складових ІП громади створює передумови для більш ефективного формування формалізованих ефективних стратегій розвитку територіальних громад.

Однією з основних передумов ефективності використання потенціалу територіальної громади є створення адекватного інституціонального середовища.

Загалом, інституціональне середовище [7] – це чіткий, упорядкований набір інститутів, які визначають правила та обмеження для суб'єктів, що формуються в границях тієї або іншої системи координації діяльності.

Інституціональне середовище територіальної громади, як і будь-якої іншої складної суспільної системи, не є простим набором відповідному її типу інститутів. Це унікальний набір інститутів (мегаінститут), який визначає ефективність функціонування територіальної громади та обумовлює можливість її розвитку.

З цього набору доцільно виділити основні інститути.

1. Інститут власності. У даний час стає очевидною неможливість стійкого розвитку територіальних громад регіону без створення ефективного інституту комунальної та приватної власності. Кричущими є факти, коли центральна влада через органи Держкомзему виділяє земельні ділянки, які споконвіку використовувались територіальними громадами, «немісцевим» юридичним і фізичним особам. Територіальні громади в частині прав власності суто декларативно визнані самоврядними. В європейській практиці найбільша самоврядна територія – регіон. Уже відмічено абсолютизацію державної власності в радянський період, з проголошенням незалежності ситуація змінювалася вкрай повільно. Держава «дозволила» громадам перевести деякі підприємства житлово-комунального господарства в комунальну власність, проте підприємства електро- та газопостачання держава в комунальну власність не передала, але частками «продавала» їх олігархічним структурам. Пропоновані зміни до Конституції та інших законодавчих актів достатньо не врегульовують питання комунальної власності, зокрема на

землю та природні ресурси. Якщо декларується самоврядність регіонів та громад, то на території регіону управління всіма ресурсами повинно здійснюватися органами самоврядування, а для цього вони повинні бути передані у їх власність.

2. Правовий інститут. Інститут права включає не тільки нормативно-правову базу, але й захист прав власності, умов і результатів господарської діяльності тощо. Необхідність змін судової, правоохоронної, освітньої та інших важливих для функціонування громад системи не викликає сумнівів, проте навіть після їх можливого успішного реформування органами центральної влади низка питань децентралізації управління цими системами (виборність громадами місцевих судів, створення муніципальних органів правопорядку та виборність їх керівних органів тощо) залишаються остаточно не вирішеними. Оскільки дана стаття економічного спрямування, то необхідно відмітити необхідність удосконалення нормативно-правового середовища функціонування господарюючих суб'єктів громад і регіону в реальних ринкових відносинах. Так як чинні і удосконалені норми й правила не повною мірою охоплюють коло проблем і питань, що виникнуть у процесі здійснення господарської діяльності в нових умовах при зміні (розширенні) інституту власності, то для забезпечення стійкого (збалансованого) розвитку регіонів і громад необхідно дієве законодавче регулювання економічних процесів на рівні регіону і громад. Не можна допустити повторення, щоб місце інституціонального вакууму зайняла система неефективних інститутів місцевого рівня, як це мало місце на державному рівні.

3. Інститут підприємництва. Не має необхідності підкреслювати пріоритетність для громад на даний час розвитку підприємництва: існує пряма залежність між сталим (збалансованим) розвитком громад й інститутом підприємництва. Як уже відмічено, на даний час нормативно-правове середовище економічного розвитку громад регіону має проблеми відсутності, суперечливості й низької ефективності механізмів реалізації законів щодо розвитку підприємництва, внаслідок чого багато з них залишаються в значній мірі декларативними. Розширення бюджетних надходжень шляхом передачі частини повноважень і відповідних доходів в процесі децентралізації частково створює передумови для формування місцевих програм розвитку підприємництва. Вкрай важливими є формування програм сприяння підприємництва випускникам навчальних закладів, оскільки це сприятиме зайнятості молоді, крім того, молодіжне підприємництво володіє інноваційним потенціалом. Ефективно функціонуючий інститут підприємництва, створюючи сприятливий підприємницький клімат, є найважливішим чинником залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій, що, в свою чергу, призведе до збільшення власних доходів бюджетів територіальних громад.

4. Інститут інноваційних процесів. Одним з найбільш значимих інститутів, що впливають і будуть впливати на розвиток територіальних громад і регіону, є інститут інноваційних процесів: організаційно-управлінських, техніко-технологічних, продуктових, логістичних тощо. У цьому зв'язку пріоритетними завданнями територіального та регіонального регулювання повинен стати розвиток інноваційних інститутів освіти, науки, технологій, управління, створення сприятливих інституційних умов для інноваційного росту суб'єктів господарювання, що обумовлюють формування ефективної системи інноваційної діяльності.

Важливою є також інноваційна інфраструктура підприємництва, проте очевидно, що для переходу до постіндустрі-

альної економіки (економіки знань) недостатньо створити новітню підприємницьку інфраструктуру (бізнес-інкубатори, технопарки, індустріальні парки, інституту розвитку тощо): при дефіциті демократичних інститутів, низькому рівні суспільної довіри, необхідній інтенсивності громадської взаємодії така інфраструктура буде функціонувати непродуктивно.

Висновки. Формування потенціалу територіальної громади є складний, неперервний в часі процес, а його ефективність визначається розвитком і ефективною взаємодією основних структурних складових територіальної громади. У статті також деталізовані основні структурні складові інтелектуального потенціалу громади: людський, організаційний та споживчий потенціали та окреслено можливі результати їх взаємодії. Це дозволяє формувати механізми росту інтелектуального потенціалу громади і ефективного його використання для нарощування інтелектуального капіталу територіальної громади.

Подальші дослідження необхідно направити на формування методів оцінки складових, зокрема, інтелектуального потенціалу територіальної громади та створення ефективних механізмів управління його використання.

Література:

1. Ансофф И. Стратегическое управление /И. Ансофф; сокр. пер. с англ.; научн. ред. и авт. предисл. Л.И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
2. Айвазян С.А. Стратегии бизнеса: [справочник] / [С.А. Айвазян, О.Я. Балкинд, Т.Д. Баснина и др.]; под ред. Г.Б. Клейнера. – М.: КОНСЭКО, 1998. – 348 с.
3. Руденко В.П. Природно-ресурсный потенциал Украинської РСР / В.П. Руденко. – Изв. АН СССР. – 1989. – № 5.
4. Петренко В.П. Управление процессами интеллектокористування в соціально-економічних системах / В.П. Петренко. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2006 – 352 с.
5. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т.Стюарт; пер. с англ. В. Ноздриной. – М.: Поколение, 2007. – 368 с.
6. Sveiby K.E. The New Organisational Wealth – Managing and measuring Knowledge-Based Assets. San-Fransisco, 1997.
7. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики /Д. Норт; пер. с англ. – М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.

Кузьмин В.Н., Сусяк Х.В. Структурирование потенциала территориальной общины

Аннотация. В статье рассмотрена структура потенциала территориальной общины. Приведены основные структурные элементы интеллектуального потенциала общины. Очерчена институциональная среда для эффективного использования потенциала территориальной общины.

Ключевые слова: территориальная община, структура потенциала, интеллектуальный потенциал, институциональная среда, цели, эффективность.

Kuzmyn V.M., Susyak H.V. The structure of potential of a territorial community

Summary. In the article the structure of potential of a territorial community is considered. The basic structural elements of intellectual potential of a community are given. Institutional environment for an effective management of potential of a territorial community is outlined.

Keywords: territorial community, structure of potential, intellectual potential, institutional environment, goals, efficiency.